

3. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ НОВОГО ТА НОВІТНЬОГО ЧАСУ

1. Демократичні ідеї та їх втілення у життя.
2. Тридиційність та новаторство у демократії у ХІХ ст.
3. Соціал-демократія та її цінності.
4. Демократична теорія та практика ХХ-ХХІ ст..

У індустріальному суспільстві, яке бере свій початок з 1775 р, з винайдення Д. Уаттом парової машини, змінюється роль держави. Вона тепер намагається обмежити свої функції забезпеченням дотримання «правил гри» учасниками ринкових відносин. держава спирається на систему правових норм, органи влади та управління, армію, поліцію, ідеологію, яка впливала на суспільство. Цю роль намагалися виконувати не лише республіканські, а й монархічні уряди.

Для політичного розвитку західних країн у ХІХ ст. характерна боротьба за розширення демократії. З цим процесом запроваджувалися принципи виборності влади, більш широкого, а потім і загального виборчого права, розподіл гілок влади. Влада почала поділятися на відносно самостійні гілки - **законодавчу** (представницьку), **виконавчу** і **судову**(судді незалежні і підлягають лише закону). Подібно до вільної конкуренції, яка була в економіці певна конкуренція гілок влади в політиці давала можливість запобігти зосередженню влади в одних руках і встановленню диктатури. Права громадян та організація системи влади в демократичній державі регулювалася за допомогою основного закону — **Конституції**.

З кінця ХVІІІ — до кінця ХІХ століття залежно від характеру виконавчої влади визначилося декілька форм демократичних держав:

Конституційна, або парламентська монархія де главою держави вважається король, але уряд створюється і контролюється парламентом.

Парламентська республіка — парламент сам створює уряд і контролює його дії.

Президентська республіка — де главою держави є президент, який обирається на загальних виборах і має великі повноваження.

Виборність влади, давала можливість різним верствам населення захищати свої інтереси через своїх представників (депутатів до парламенту). Щоб допомогти самим виборцям об'єднатися для цього відповідно до певної ідеології і сформулювати конкретні завдання для депутатів парламенту, виникали політичні партії.

Політична партія (від лат. *pars* - частина) — це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має на меті сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах. Перші політичні партії створювалися в середині XIX століття. Всі створені на кінець XIXст. політичні партії вели між собою запеклу боротьбу за владу. За характером ідей, які вони обстоювали, серед них можна розрізнити декілька впливових груп. Перша з них не ставила під сумнів цінність економічних і політичних свобод при капіталізмі. Такі партії були прихильниками теорії **лібералізму** (від лат. *liberalis* - вільний).

З'являлися політичні партії **націоналістичного напрямку**, що об'єднували тих, хто відстоював за права власної нації, за створення і розбудову національних держав.

Відроджувались політичні партії **клерикально-релігійного спрямування**, які боролись за посилення влади церкви і віри в суспільстві.

Зберегли свій вплив **монархічні партії**, які ставили за мету збереження монархічного ладу.

Всі ці партії за методами діяльності можна поділити на **радикальні і консервативні**.

Радикальні партії — їх представники вважали, що можна змінити існуючий лад здебільшого насильницькими, революційними методами.

Консервативні партії — їх представники намагались зберегти існуючий правопорядок і декларували, що діють в межах закону, відкидаючи насильство як метод політичної боротьби.

Інша група партій, яка виступала від імені найзнедоленіших прошарків населення **соціалісти, комуністи, соціал-демократи** — боролась за створення суспільства на засадах колективної, суспільної власності і влади робітників. Їхньою спільною ідеологією був **соціалізм** (від лат. *socialis* - суспільний).

Теорія соціал-демократії зародилася у ХІХ ст. переважно у Центральній Європі, зокрема, у Німеччині. Суспільство в Центральній Європі тих часів було абсолютно несправедливим: з одного боку заможний вищий клас, представлений промисловцями та аристократією; з іншого, величезна маса трудівників, які працювали у тяжких і жорстоких умовах. Прихильники ідеї більш рівноправного суспільства посилалися на різних теоретиків політичної думки – таких, зокрема, як Карл Маркс, Фердинанд Лассаль, Едуард Бернштейн та Джон Стюарт Мілль.

Узагальнюючою назвою для всіх прибічників більш справедливого та рівноправного суспільства став термін «соціалісти». Провести чітке розмежування між комуністами, демократичними соціалістами та соціал-демократами тоді ще було неможливо. Роки палких політичних дискусій призвели до формування відмінностей між цими політичними рухами, але вирізняти соціалдемократію як окрему ідеологію почали лише після Першої Світової війни (1914–1918). Основні відмінності від інших політичних угруповань полягали в обґрунтуванні переваги шляху політичного реформування як засобу творення демократичної держави над революційним.

Соціал-демократичними інструментами у побудові більш справедливого суспільства були профспілки, потужне представництво робітників та парламентська демократія.

Цінності соціал-демократії.

Свобода. «Свобода – це право робити все, що дозволено законами; якщо б громадянин міг робити те, що вони забороняють, то у нього не було б свободи, тому що те саме могли б робити й інші громадяни». Свобода у суспільстві потребує створення можливостей для кожного реалізувати свої цілі.

Рівність. Рівність перед законом незалежно від походження та матеріального стану.

Окрім рівності перед законом, іншою важливою вимогою соціалдемократів є «рівність можливостей». Це, для прикладу, доступ до можливостей працевлаштування та медичної допомоги – й найголовніше, до освіти. Ці права не можуть обмежуватися за ознаками статі, походження, сексуальної орієнтації, віросповідання, стану здоров'я та економічного статусу. Члени суспільства, які мають обмежені можливості, мають отримувати державну підтримку, що забезпечить кожному повноцінну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Солідарність. Солідарність означає взаємну допомогу та підтримку між сильними та слабкими, багатими та бідними, старими та молодими. Ця готовність стати на захист один одного часто існує в родині. Соціал-демократи прагнуть, щоб солідарність стала суспільною цінністю.

Проблеми демократії предметно розглядали класики сучасної політології Г. Моска і В. Парето.

Провідна ідея Г. Моски передбачала створення владного класу, диференціацію владних функцій, згідно з якою влада перебувала й повинна перебувати в руках меншості – еліти, тобто класу, який править, виконує свої політичні функції, монополізує владу, дістає вигоди із своєї влади. На думку Г. Моски, скрізь виникають два класи – правлячий клас і підпорядкований клас. Другим, численнішим класом, керує перший. Він його також контролює. Проте таке становище підпорядкованого класу не є перешкодою для поступового проникнення кращих представників мас в еліту.

В. Парето визначив еліту як клас, що складається з людей найбільш продуктивних і здібних у царинах своєї діяльності. Еліту як головний клас він поділяє на правлячу і не правлячу. Правляча еліта включає тих, хто безпосередньо бере участь у правлінні. Не правляча еліта – це інтелектуали, ідеологи, бізнесмени, політики тощо. Серед еліт має місце розмежування на «левів», які використовують силу, та «лисиць» – експертів з обдурення й спекуляції. Тому для збереження соціальної рівноваги потрібна циркуляція еліт. Учений наголошував на принциповій важливості зміни одного різновиду еліт іншими, на необхідності її якісно-оціночних характеристик. Тим самим він зробив крок у бік ціннісної інтерпретації еліт.

Таким чином, Г. Москою і В. Парето були поставлені актуальні проблеми структури політичної влади й звернена увага на груповий характер реалізації будь-якої тези про те, що функціонування демократії є неможливим без організації та координації її розвитку з боку еліти.

Проблеми демократії знаходили своє відображення у творах М. Вебера. Стрижневою лінією його міркування є тлумачення панування як влади, що дає право керувати одним і вимагає послуху від інших. Вебер розробив соціологію панування, використавши три головних типи легітимного (суспільно визнаного панування).

Перший тип – традиційне панування, що ґрунтується на переконливості у святості традицій, законності репрезентованих ними органів, на пануванні авторитету володаря. Другий тип – раціонально-правове або легальне панування – визначає підкорення не особі, а визначеним у суспільстві законам. Для забезпечення такого типу панування необхідний професійний апарат (раціональна бюрократія). Третій тип легітимного панування – харизматичне панування, яке передбачає безумовну та ірраціональну віру в надприродні якості лідера. Структура панування подана так:

- панівна меншість – еліта;
- апарат управління – функціонери;
- підпорядковані пануванню маси.

Веберівське переосмислення ідеї класичної демократії полягало в тому, що система легального панування потребує джерела додаткової легітимації з боку традиції та/або харизми. Тим самим, учений пропонує концепцію плебісцитарної демократії на чолі з вождем, який стоїть над усіма іншими центрами і силами влади. Демократична система, на його думку, може бути легітимізованою через комбінацію кількох систем відносин панування/підкорення:

- професійний апарат керівництва (формально-раціональний засіб реалізації влади);

- плебісцитарний вождь (який визначає політичний курс, що здатний захопити маси);

- парламент (критично-контрольна інстанція традиційного типу).

Як бачимо, вирішальне значення відведено вождеві й бюрократії, другорядна роль – парламенту, що пояснюється негативною оцінкою їм політичних партій, які, на думку Вебера, були органами партійної ієрархії.

Ідеї демократії досліджував Р. Міхелс, автор «Залізного закону олігархії». Зміст його закону можна витлумачити в такій спосіб: у будь-якій організації, незалежно від її масштабів, керівники стають необхідними для успіхів її діяльності та для її збереження. Природа організації така, що вона наділяє владою й привілеями лідерів, у той же час даючи їм можливість не бути контрольованими й відповідальними перед членами організації. За будь-якої демократії головні рішення приймає переважно олігархія. Але її гарантом може бути суперництво олігархій.

В рамках теорії демократії склалася й «доктрина технократії». Виникнення цієї доктрини пов'язується з іменем американського професора Т. Веблена й пояснюється посиленням впливу на політику науки і техніки. В таких умовах влада все більше концентрується в руках управляючих (менеджерів), радників, експертів тощо. Виникає нова соціально-політична система – технократія. Влада технократів виходить не з інтересів суспільства, а з досягнень науки в інтересах суспільства.

Світ кінця ХХ ст. відзначається цивілізаційною різноманітністю, він значно більше політизований ніж за будь-якої попередньої доби. Свідченням цього є, передусім, утворення у кінці ХХ ст. великої кількості суверенних держав, які намагаються зберегти політичну незалежність. Цей процес супроводжується виникненням дедалі більшої кількості внутрішніх і зовнішніх проблем, що активізують політичну поведінку громадян й вимагають розв'язання проблем геополітики і міжнародних відносин.

Демократія ХХІ ст. виходить з того, що правова держава складається не лише з прав, а й із обов'язків. Без обов'язків немає прав. Відповідальність як особиста, так і колективна є ознакою повноліття людей і народів. Той, хто уникає відповідальності і шукає відмовок, щоби не виконувати своїх обов'язків і порушувати обов'язкові для дотримання норми, не є демократом. У найкращому випадку він є хамом, що не досягнув рівня цивілізованої людини, в найгіршому – асоціальним типом, злочинцем.

З іншого боку, не треба забувати, що для перерозподілу багатства спершу потрібно його створити. Якщо нема багатства, то перерозподіляється нужда, і не раз було доведено, що двигуном багатства народів є особиста ініціатива і людська креативність.

Особиста і колективна відповідальність стає рівносильною законіві тяжіння сучасного багатопроявного світу, але вона має функціонувати паралельно з незалежними трьома гілками влади, та диктатурою закону.

Термінологічний словник:

Конституційна, або парламентська монархія — главою держави вважається король, але уряд створюється і контролюється парламентом.

Парламентська республіка — парламент сам створює уряд і контролює його дії.

Президентська республіка — де главою держави є президент, який обирається на загальних виборах і має великі повноваження.

Свобода — можливість чинити вибір відповідно до своїх бажань, інтересів і цілей на основі знання об'єктивної дійсності.